

GOD EN LOT BIJ EZECHIËL

Het einde komt!

Een donderpreek in Ezechiël 7

Aarnoud Jobsen

Ezechiël 7 is een van woede doortrokken tekst. Het schokeffect van zo'n tekst wil nog weleens weggemas-seerd worden. Ten onrechte. Er staat tenslotte nogal wat op het spel: een integere samenleving, met de leefregels van de Tora als basis.

Dr. A. Jobsen is predikant van de Protestantse Gemeente te Goes, docent Oude Testament van de cursus Theologische Vorming te Goes en medewerker van Interpretatie.

We krijgen nogal wat over ons heen als we Ezechiël 7 lezen. Het is een van woede doortrokken tekst. De vele herhalingen versterken de retorische effecten die deze tekst kenmerkend wil sorteren. De God die hier bij monde van de profeet aan het woord is, richt zich in een uitermate stevige ik-stijl tot de 'aardbodem van Israël'.¹ Strikt genomen krijgt de profeet de opdracht zich te richten tot de adama. Dat sluit ook aan bij Ezechiël 6:2, waar de profeet zich moet richten tegen de 'bergen van Israël', zij het dat het daar gebruikte voorzetsel het 'tot' explicieter tot uitdrukking brengt. Verschillende vertalingen kiezen voor *over*. Dat is op zich logischer. Wanneer de profeet zich expliciet richt tot de bergen of tot de aardbodem, spreekt hij impliciet tot degenen die verantwoordelijk zijn voor het onrecht dat op de bergen of op de aardbodem van Israël plaatsvindt. Dat zijn de mensen die daar nu nog wonen en in het bijzonder degenen die tot de eerste groep van ballingen behoren. Zij kunnen de woorden van de profeet daadwerkelijk horen.

Ezechiël wordt op zijn mens-zijn aangesproken, zoals blijkt uit het feit dat hij *ben-adam* ('mensen-kind') wordt genoemd. Als profeet staat hij in een uitzonderlijke relatie tot de Heer, waarbij hij de opdracht krijgt om namens God te spreken. De bedoeling van de zwaar beladen toespraak is dat 'jullie zullen weten dat ik de Heer ben' (7:4,9, vgl. 27). Allereerst houdt dit weten een erkenning in van de suprematie van de ene God. Weten is vooral 'kennen', een woord dat in het Oude Testament vaak betrekking heeft op het aangaan van een relatie. De hoorders ('jullie') bestaan uit een groep ballingen die kort daarvoor vanuit Jeruzalem gedeporteerd zijn naar Babel. Aan een van de kanalen in Mesopotamië lijken zij op een zijspoor gezet te zijn. Het bijzondere van het boek Ezechiël is dat deze op het eerste gezicht uitgerangeerde groep wordt aangesproken op hun verantwoordelijkheid en gesterkt kan worden in het vertrouwen dat de God van Israël zich ook buiten Jeruzalem kan laten gelden. Ezechiël 7 sluit het eerste deel van het boek Ezechiël af. Het slotvers luidt: 'opdat zij weten dat ik de Heer ben.'

Gedeporteerd

Het adres in Ezechiël 7 wordt gevormd door de eerste groep ballingen. In 597 v.Chr. heeft Nebukadnessar

orde op zaken willen stellen in het opstandige Jeruzalem, waarin de machthebbers tegen de dringende waarschuwing van Jeremia in een anti-Babylonische politiek bedreven, waarbij ze rekenden op de steun van Egypte. Een aantal mensen is toen weggevoerd. Ze behoorden wellicht tot de groep van functionarissen. De voornaamste gedeporteerde was koning Jojachin. Het is verder onduidelijk hoe deze groep is samengesteld, maar een jonge priester als Ezechiël behoorde ook tot de gedeporteerden. Wellicht was hij niet de enige met een 'theologische' achtergrond. In ieder geval is hij degene die na vijf jaar ballingschap een visioen heeft, waarin de Heer als een machtige koning troont, gedragen door cherubim. In de tekst kan de indruk ontstaan dat de cherubim samen een 'troonwagen' formeren. Dit visioen vindt plaats aan het Kebarkanaal dat bij Babel van de Eufraat is afgetakt (Ez. 1). De hoofdstukken 2-7 beschrijven de uitspraken die Ezechiël namens de Heer doet, vijf jaar nadat de eerste deportatie heeft plaatsgevonden en vijf jaar voordat de verwoesting van de stad Jeruzalem en van de tempel van de Heer plaatsvindt. Ezechiël spreekt een groep mensen aan die de verschrikkingen van de macht van het Babylonische rijk en van diens koning Nebukadnessar al aan den lijve heeft ervaren.

Geen perspectief

Is er hoop voor deze eerste groep hoorders van de profeet? Ezechiël 7 biedt op het eerste gezicht geen perspectief. Elke hoop zou valse hoop zijn. Van een terugkeer op korte termijn naar Jeruzalem kan geen sprake zijn. De politiek van de machthebbers van Jeruzalem, waartoe een deel van de hoorders van Ezechiël ook heeft behoord, heeft geen enkele toekomst. Het land ('de aardbodem van Israël') staat voor de ene ramp na de andere ramp. Het einde komt! Over vijf jaar zal de serie rampen zich inderdaad voltrekken. Geen van de eerste hoorders van Ezechiël hoeft enige illusie te koesteren.

Economie en afgoderij

De eerste hoorders van Ezechiël 7 staan in feite op afstand. Ze zijn al gedeporteerd. De verschrikkingen die komen, zullen degenen die nu nog in het land wonen treffen. De gedeporteerden ervaren het verlies van hun aandeel in die 'aardbodem'. De 'aardbodem'

¹ Het Hebreeuwse woord *adama* geef ik met 'aardbodem' weer.

Detail plafond Santissimo Nome di Gesù, Rome.

Foto: Anton Sinke

verleende hun economische voorspoed. De formulering 'aardbodem van Israël' is typerend voor Ezechiël. Het gebruik van 'aardbodem' als synoniem voor 'land' accentueert dat het land vooral wordt gebruikt als akkerland. Dan komt het economische gebruik van het land in het vizier.

Ezechiël ziet een samenhang tussen het gebruik van de akkerbodem en afgodische praktijken. Zo'n combinatie van economische en religieuze motieven leidt tot een succesreligie, met als keerzijde de uitbuiting van het land en dat deel van de bevolking dat geen deel heeft aan het 'succes'. De woede hierover komt tot uiting in het volgende profetische protest. Dat de formulering 'aardbodem van Israël' exact zeventien keer voorkomt in het boek Ezechiël hoeft geen toeval te zijn. Het getal zeventien is samen met zesentwintig immers een van de twee 'godsnaamgetallen'. Voor ingewijden is er dan sprake van een duidelijke aanwijzing. De 'aardbodem van Israël' behoort de HEER alleen toe. Corrumpering ontstaat wanneer op 'de aardbodem van Israël' de cultus van andere goden zich breed kan maken.

Donderpreek

Ezechiël 7 is een donderpreek, waarbij gebruikgemaakt wordt van een scala aan retorische stijlmiddelen. Er klinkt een harde en hatelijke toon in door, vooral als de tekst uitweidt over het geweld en de hebzucht van degenen die de 'aardbodem' gebruiken. Hun handelswaar is van geen enkele waarde. In de verzen 18-22 is deze toon heel duidelijk aanwezig. De mensen gaan zich omgorden met zakken als

rouwgewaden, ze worden bedekt met bevende schrik, op alle gezichten staat schaamte te lezen en op alle hoofden is een kale plek aangebracht. Heeft dit vers nog alles te maken met rouwgebruiken, in het volgende vers klinkt het sarcastisch als er staat:

Hun zilver gooien ze naar buiten en hun goud zal als vieze troep zijn.

Hun zilver en goud kunnen hen niet redden, op de dag van de tomeloze woede van de Heer (7:19).

Het sarcasme blijkt vooral uit het gebruik van het woord *nidda*. Hun goud wordt tot *nidda*. Dit woord betekent 'menstruatie, bevlekking' en in overdrachtelijke zin 'smerige troep'. Het goud is bloedgeld. Die associatie ligt dan voor de hand. Met dit zilver en goud kunnen ze hun ziel niet verzadigen en ze kunnen hun lijf er niet mee vullen (7:19c). Het is smerig in materiële zin, want het is een struikelblok vanwege hun onrecht. Vers 20 eindigt met het woord *nidda*.

De pracht van hun sieraad hebben ze op een arrogante wijze gebruikt en afbeeldingen van hun gruwelen, hun afgodsbeelden hebben ze daarmee gemaakt; daarom zal Ik het hun geven als vieze troep. (Ez. 7:20)

Het *nidda*, 'smerigheid', klinkt als een totale afwijzing. Rijkdom maakt mensen arrogant, te meer als die rijkdom wordt toegeschreven aan de successen die de afgoden beloven. Opnieuw lijkt de profet

daarop te zinspelen: op sociaal onrecht, gelegitimeerd door Kanaänitische godsdienstige praktijken. Vers 22 lijkt betrekking te hebben op de verwoesting van de tempel in Jeruzalem. De Heer draait zijn gezicht van hen weg. Niet langer is het mogelijk om voor zijn aangezicht te verschijnen. De cultus van de ene God in de tempel wordt beëindigd.

Vervolgens zullen de inbrekers de verborgen plaats van de Heer ontwijden. Voor 'verborgen plaats' is hier het woord *tsafon* gebruikt. Eigenlijk betekent dit woord 'het noorden'. Er kan een verwijzing in gelezen worden naar de geheime woonplaats van Baäl in het noorden. Hier kan het als leenwoord gebruikt zijn voor 'geheime woonplaats van een god'. De opzet van de 'inbrekers' is duidelijk: ze zijn op zoek naar het kostbare beeld van de godheid. Een beeld van de God van Israël is in het heiligdom niet te vinden. Maar de plaats wordt wel totaal ontwijd.

Het einde komt als dag van de Heer

De formulering 'het einde komt' is typerend voor Ezechiël. Het thema 'het einde komt' is in Ezechiël 7 gecombineerd met het thema 'de dag', waarin een echo doorklinkt van het profetische thema van 'de dag van de Heer'. Ezechiël gebruikt de formulering 'de dag van de Heer' niet volledig. De Septuaginta heeft in vers 10: 'Zie het einde komt, zie de dag van de Heer.' In dit parallelisme komt tot uiting hoe het thema van 'het einde' en 'de dag van de Heer' in de visie van de Septuaginta met elkaar samenvallen.

Dit thema behoort tot het klassieke repertoire van de profeten. Een opmerkelijk voorbeeld, wellicht ook voor Ezechiël, is Sefanja 1:14-18. Sefanja profeteerde enige decennia eerder dan Ezechiël. Overigens hangt het thema van de '(grote) dag van de Heer' daar samen met het motief van de wraak. 'De dag van de Heer' kan aanvankelijk betrekking hebben gehad op de dag van het oordeel over de vijanden van Israël. De Heer zelf overwint dan in de strijd deze vijanden. Het thema is in de oordeelsprofetie getransformeerd tot een aankondiging van oordeel tegen Israël zelf. Uiteindelijk wordt het thema ingebed in het geheel van de eindtijdverwachtingen zoals die voorkomen in de apocalyptische literatuur. De dag van het oordeel heeft dan betrekking op heel de wereld en markeert het begin van een totaal nieuwe tijd. De Twaalf Profeten worden ook afgesloten met dit thema (zie Mal. 3:19-24 NBV). In het boek Ezechiël komt het thema nog voor in hoofdstuk 30. De context verschilt: nu moet Egypte vrezen voor 'de dag van de Heer'.

Dies irae en het laatste oordeel

Voor latere hoorders zoals wij is het niet eenvoudig de tekst van Ezechiël te lezen in zijn oorspronkelijke context. Het doet ons denken aan 'het laatste oordeel'. In de liturgische traditie van de kerk heeft dit thema een angstaanjagend karakter gekregen. Het

dies irae, dies illa is een sequentie in de liturgie voor de overledenen. De dag van de toorn (= *dies irae*) heeft het geloofsvertrouwen van veel mensen belast. De afbeeldingen van 'het laatste oordeel' zijn tot op de dag van vandaag in veel kerken prominent aanwezig. Momenteel kunnen we ze een plek geven en zelfs waarden vanuit een kunsthistorisch perspectief; in het collectief onbewuste van veel gelovigen is het idee blijven bestaan van een God die op een vreselijke manier kan straffen. Tot op de dag van vandaag worden rampen toegeschreven aan een straffende God. Daarnaast groeien mensen op met het idee van een God die straft na de dood. Teksten als Ezechiël 7 passen bij een luguber Godsbeeld, dat tegen mensen kan worden gebruikt.

Het liturgische gebruik van het *dies irae*-thema wordt nogal eens naar de concertzaal verplaatst. Een requiem dat een esthetisch genoeg oproept, waar de toehoorders de uitvoerenden met uitvoerig applaus bedanken, ook al is de Latijnse tekst in een programmaboekje weergegeven, compleet met vertaling.

Woede en vergelding

Kortom: Ezechiël 7 vraagt veel van de moderne hoorders. Het beeld van een liefdevolle en empathische God zoals dat in veel kerken verkondigd wordt, staat haaks op deze woorden van Ezechiël. Het helpt niet als exegeten aangeven dat de vormgeving en ook het woordgebruik zowel een poëtisch als retorisch karakter vertonen. Het gaat in Ezechiël 7 om woede en vergelding (7:4,8,9). Het thema van wraak en vergelding blijft in de eerste vierentwintig hoofdstukken van Ezechiël de boventoon voeren. Het schokeffect dat deze teksten oproepen, moet niet te snel in theologische zin worden weggeïgnoreerd. Er staat immers veel op het spel: een integere samenleving, met als basis de leefregels van de Tora. In de tijd voor de ballingschap is er heel veel scheefgegroeid. De 'aardbodem' van Israël is voor een elite tot een wingewest geworden. Dit staat haaks op het gegeven dat de 'aardbodem' door de Heer in leen is gegeven aan heel Israël. De koningen zijn zich gaan gedragen naar Egyptische en Kanaänitische modellen. De macht van de koning wordt daarbij gelegitimeerd door de cultus in de tempel. De godsdienst bevestigt vooral het succes van de machtigen en geeft hun het idee onkwetsbaar te zijn. Dan neemt deze 'gruwelijke' trekken aan en verwordt tot afgoderij.

De profeten brengen de woede van God over dit onrecht onder woorden. Het zal niet meevallen. Er komt onherroepelijk op korte termijn een dag waarin Jeruzalem verwoest zal worden. God houdt dat niet tegen. Integendeel, hij gebruikt het oorlogsgeweld van Babel om een einde te maken aan een samenleving die verworden is door onrecht, ontrouw en afgoderij.